

СМЕРТЕЛЬНИЙ ПРИЦІЛ ВАРВАРИ МОТОРИ: ЛЕГЕНДА ЧИ ІСТОРІЯ?

Терпляча Анна,

здобувачка вищої освіти другого рівня
історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
e-mail: terpliachaanna@gmail.com

Науковий керівник: **Іванова Людмила,**
кандидат історичних наук, професор
кафедри історії України, етнології
та краєзнавства
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Епоха козацтва займає особливе місце в пантеоні української історії, будучи періодом героїчних звитяг, національного піднесення та формування унікальної ідентичності. Козаки, стали уособленням сили духу та незламності, їхні подвиги оспівувалися в думах і легендах. Проте, за тією гучних перемог та брязкотом зброї часто залишалася непоміченою роль українських жінок у козацькому русі. Історичний погляд традиційно фокусувався на образі козака-воїна, ніби замовчуючи той факт, що за кожним героєм стояла мати, дружина, сестра, яка не лише чекала з походу, а й нерідко брала активну участь у боротьбі.

У XIX ст. дослідники історії почали відзначати особливі риси характеру, притаманні українським жінкам, такі як схильність до боротьби, відвага та незалежність духу. Відомий історик українсько-польського походження, Й. Ролле, описував українок XVI–XVII ст. як «легендарних амазонок», підкреслюючи, що саме обставини життя на прикордонних землях сприяли формуванню у жінок активної життєвої позиції та рис, які традиційно вважалися чоловічими [1].

Саме до таких постатей належить Варвара Мотора, чия історія спонукає переосмислити усталені уявлення про місце жінки в козацькому суспільстві та її внесок у творення історії України.

Дослідження постатей, подібних до, Варвари, сприяє утвердженню багатоголосої історичної пам'яті, де кожен голос – важливий. Легенди про жінок-козачок відіграють значну роль у формуванні національного уявлення про героїзм, самопожертву та боротьбу за свободу. Саме в таких образах історія стає ближчою, людянішою й водночас багатогранною, відкриваючи нові теми для осмислення не лише минулого, але й сучасності.

Справжнє походження Варвари Мотори невідоме. За легендою, сотник запорозьких козаків Яшний, повертаючись з походу, натрапив на зруйноване татарами село, де в палаючій хаті почув дитячий плач. Він врятував маленьку дівчинку з вогню та удочерив її, назвавши Варварою. Після цього Яшний оселився біля дніпровських порогів. Варвара зростала поруч із названим батьком, навчаючись військовій справі та володінню зброєю.

У ніч з 17 на 18 серпня 1635 р. запорозькі козаки під проводом Івана Сулими здійснили успішний штурм фортеці Кодак. Ця твердиня вважалася майже невразливою завдяки передовим на той час інженерним рішенням, запозиченим з французької фортифікаційної практики, та потужному гарнізону, укомплектованому польськими вояками. Проте, навіть ця неприступна споруда не встояла перед козацьким натиском [2]. За переказами Варвара Мотора також брала участь в цій битві.

Після захоплення фортеці сотник Яшний залишився там із загonom, до якого приєднався молодий хорунжий Семен Мотора. Між Семеном та Варварою спалахнуло кохання, однак, Яшний, ймовірно, не вважав цю партію гідною для своєї доньки, зважаючи на козацьку вдачу Семена.

Під час одного з набігів татарської орди на Самарську переправу козаки, очолювані Семеном Моторою, здобули перемогу над переважаючими силами ворога. Вирішальну роль у битві відіграв невідомий лучник, який влучно вражав ординців із засідки. Після бою на стрілах було виявлено написи: «Варвара Кодак», «Варвара Яшна» та «Варвара Мотора». З цього моменту Варвару, яка носила три імені, почали називати «трюхликою» та прийняли до козацького товариства. Яшний, під враженням від її героїзму, більше не чинив перешкод її шлюбу з Моторою, чиє ім'я вона писала на своїх стрілах поряд з батьковим.

За легендою, у 1638 році Варвара брала активну участь у повстанні під проводом Якова Острянина. Особливо відзначилася вона під час оборони повстанського табору біля Жовнина на річці Сулі. Їй було доручено знищувати важливих осіб у ворожому таборі, для чого до неї приставили шістьох козаків, які заряджали мушкети та готували стріли [3, с. 35]. Польські розвідники виявили, що найбільшим злом для їхнього війська є жінка-лучниця, яку вони вважали відьмою. Станіслав Потоцький наказав відкривати гарматний вогонь по будь-якій жінці, поміченій у козацьких шанцях. Дуже багато жіноцтва полягло від розривів порохових ядер, серед них, за переказом, загинула і Варвара Мотора [4, с. 104–105].

Після загибелі Варвари Мотори її поховали на березі річки Сули під Жовтином. На територіях, де проходили загони Семена Мотори, залишилися назви місцевостей, пов'язані з іменем Варвари: «Варварина сопка», «Варварина могила», «Варварині груди», «Розпадок Варвари». Ці топоніми є свідченням вшанування її героїчного внеску в боротьбу українського народу.

Варвара Мотора є знаковою фігурою в історії українського козацтва, уособлюючи силу, відвагу та активну участь жінок у захисті рідної землі. Проте, питання про історичну достовірність її існування все ще залишається відкритим для дискусії.

З одного боку, наявність легенд, що передаються з покоління в покоління, а також топонімічних об'єктів, названих на її честь, свідчить на користь того, що Варвара Мотора – не просто вигаданий персонаж. Можливо, вона була реальною історичною постаттю, чиї подвиги з часом обросли легендами та міфами, перетворившись на символ жіночої сили та героїзму. Крім того, згадки про активну участь жінок у військових діях козаків зустрічаються і в інших історичних джерелах, що підтверджує загальну тенденцію залучення жінок до суспільно-політичного життя того часу.

З іншого боку, відсутність однозначних документальних підтверджень з XVII ст., таких як козацькі реєстри, листи чи спогади сучасників, змушує істориків підходити до образу Варвари Мотори з певною обережністю. Цілком можливо, що її образ є колективним уособленням героїчних вчинків багатьох безіменних козачок, які відігравали важливу роль у забезпеченні тилу, лікуванні поранених, а іноді й безпосередньо брали участь у бойових діях. У такому разі, Варвара Мотора стає символом не конкретної особи, а цілого соціального феномену – активної участі жінок у козацькому житті.

Висновки. Сьогодні, в епоху активного перегляду гендерних ролей та переосмислення історичного наративу, постать Варвари Мотори має значний потенціал для популяризації в освіті, літературі та масовій культурі. Вивчення таких постатей сприяє глибшому розумінню ролі жінок у національній історії, руйнуючи стереотипи та відкриваючи нові сторінки героїчного минулого. Її історія, навіть якщо частково міфологізована, стає важливим прикладом того, як жіночі постаті можуть бути інтегровані в національний пантеон, не як пасивні супутниці, а як активні учасниці й творчині історії.

На нашу думку, дослідження постаті Варвари Мотори має велике значення не лише для з'ясування історичної правди, але й для розуміння соціальних відносин в українському суспільстві минулого. Незалежно від того, чи була вона реальною історичною особою, чи уособлює колективний образ, Варвара Мотора є важливим символом жіночої сили, відваги та внеску в боротьбу за свободу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ролле Й. Жінки при Чигиринському дворі. *Хроніка* – 2000. 1994. № 3–4. С. 134–175.
2. Бравада О. Варвара Мотора: козачка-«снайпер», яку вороги вважали відьмою... *Всеукраїнська незалежна суспільно-громадська газета «Козацький край»*. 2017.
3. Українки в історії / за ред. В. Борисенко; передм. І. Дзюби. К. : Либідь, 2004. 328 с.

4. Мицик Ю. А. «Тії слави козацької повік не забудем...»: Історико-краєзнавчі нариси про пам'ятні місця Дніпропетровщини періоду Визвольної війни українського народу 1648–1654 років / Ю. А. Мицик, І. С. Стороженко, С. М. Плохій та ін. Дніпропетровськ, 1989.